

3. Ильина Т.А. Педагогика. – М.: Просвещение, 1984. – 496 с.
4. Райский Б.Ф. О комплексном подходе к формированию у школьников готовности к самообразованию // Самообразование школьников и развитие их личности. – Волгоград, 1976. – 136 с.
5. Рогинский В.М. Азбука педагогического труда. – М.: Высшая школа, 1990. – 112 с.

УДК 378

Бухтій М.В.

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ПОНЯТТЯ ПРО ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОВНІ ЗАСОБИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ ЄДНОСТІ МІЖ КОМПОНЕНТАМИ ТЕКСТУ

У статті розглянуто основні засоби міжфразового зв'язку, що забезпечують семантичну єдність тексту (лексичний повтор, різноманітні засоби повторної номінації, відповідність дієслівних форм, сукупність слів певної семантичної групи, називні речення, риторичні питальні речення). Акцентується увага на методичних прийомах, що використовувались на заняттях з української мови з метою формування у студентів поняття про певні засоби відпрацювання практичних навичок структуризації тексту.

The article touches upon the problems of the major means of phrasal links, providing semantic unity of the text (lexical repetition, various means of secondary nomination, coinciding forms of the verbs, rhetorical interrogative sentences), methods of forming students' understanding the functional means of language directed on their knowing the fundamentals of structural analysis of the text.

В умовах розбудови України, утвердження її на міжнародній арені, закріплення української мови як державної, розширення процесів демократизації нашого суспільства постала нагальна потреба зміцнення статусу української мови, забезпечення використання її в усіх сферах громадського і державного життя.

Нагальною потребою сьогодення є зміцнення статусу української мови в державному діловому спілкуванні. Саме на розв'язання цього завдання спрямоване вивчення курсу “Ділова українська мова” або “Українська мова професійного спрямування” у всіх ВЗО України.

Та як показує практика, програма цього курсу не може повністю задовольнити потреби майбутніх фахівців у знаннях і практичних умінь з української мови. Це пояснюється хоча б тим, що згаданий курс орієнтований на ознайомлення з особливостями офіційно-ділового стилю, а інші різновиди літературної мови залишаються поза увагою. Крім того, обмеженість цього курсу не дає можливості глибше подати матеріал про текст як основний вид спілкування, його семантику, структуру та засоби зв'язку між компонентами тексту.

Тому введення курсу “Сучасна українська літературна мова” (стилістичного спрямування) на I курсі спеціальності “Переклад” Інституту іноземної філології ХДУ сприяє поглибленню знань студентів про стилістичну систему української літературної мови та виробленню відповідних умінь і навичок формування текстів та їх стилістичного аналізу.

Матеріали цієї статті повністю ґрунтуються на власному досвіді, який певною мірою сформувався у процесі роботи з першокурсниками над визначеною темою. Вважаємо, що порушене питання є актуальним у сучасній практиці вищої школи, адже формування мовленнєвої компетентності майбутнього фахівця завжди є пріоритетним у практичній діяльності педагога, зокрема перекладача.

Слід зазначити, що питанням вивчення тексту в школі й ВЗО приділяли увагу провідні вчені, зокрема І.Р.Гальперін, Л.І.Величко, І.П.Доблаєв, Л.М.Лосева, В.Л.Рінберг,

Т.П.Усатенко, В.В.Одинцов, І.І.Ковалик, Л.І.Мацько та ін. Цьому питанню присвятили свої роботи вчені ХДУ Є.П.Голобородько, Г.О.Михайловська, М.І.Пентилюк, Л.М.Руденко.

Зазначена нами тема з орієнтацією на ВЗО у методичному плані не була ще предметом дослідження, тому, на нашу думку, матеріали, вміщені в статті, мають певну практичну цінність.

Перш ніж перейти безпосередньо до характеристики мовних засобів, які забезпечують семантичну єдність між частинами тексту, спираючись на знання студентів з попередніх занять, визначаємо основні ознаки тексту (зв'язність, тематично-змістова і композиційна цілісність). За допомогою методу спостереження над текстом та його аналізу приходимо до певного висновку (повторення слова "Україна").

– Україна... В одному вже тільки цьому слові і для нашого вуха і навіть для вуха чужинців бринить ціла музика смутку і жалю...Україна – країна смутку і краси, країна, де найбільше люблять волю і найменше мають її...

Україна – це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хата, лани золотої пшениці, медовії та молочнії ріки... Україна – це марні, обшарпані голодні люди... Україна – це царське та панське безбожне свавілля... Праця до сьомого поту...

Світяться злидні.

Україна – розкішний вінок із рути і барвінку, що над ним світять заплакані зорі... (С.Васильченко).

Викладач обгрунтовує і підсумовує висновок студентів, наголосивши на тому, що однією з умов цілісності тексту є багаторазове згадування того об'єкта, що є предметом уваги мовця. Цей мовний засіб повторного називання, який забезпечує семантичний зв'язок між реченнями, називається лексичним повтором (кількаразове вживання одного і того ж слова). На запитання, чи вмотивований повтор однакових слів у цьому тексті, відповідь була ствердна (повтор пояснюється бажанням мовця викликати в читача певну реакцію, певне ставлення до предмета розмови). Найбільш поширені лексичні повтори в художніх текстах. Часто також цей засіб застосовується в наукових і ділових текстах, де вживається термінологічна лексика, що не підлягає заміні з метою уникнення двозначності в семантичній структурі тексту. Напр.: повтор слова Україна в тексті законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю.

АКТ

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом у СРСР 19 серпня 1991 року,

– продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, ...

– здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

ПРОГОЛОШУЄ

Незалежність України та створення самостійної української держави – Україна.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України...

Верховна Рада України

24 серпня 1991 року.

У художньому, публіцистичному та науковому стилях повтор використовується як виражальний засіб (анафора) з метою виділити певне слово і вплинути на емоції читача (слухача).

І.М.Лосєва відзначала, що "...треба боротися не взагалі проти повторення слів (без повторення не можна організувати тексту), а за розумне використання лексичного повтору [3: 51]".

Студентам пропонується подумати над питанням, чи завжди повтор однакових чи спільнокоренових слів у тексті є мотивованим. Для цього проводиться робота над текстом “Ранок”, що являє собою публіцистичний етюд:

Устає ранкова зоря. На траві вранці побликує роса. Небо вранці на сході ледь рожевіє. Як я люблю цю вранішню пору. Кожного ранку ніби відбувається якесь чудо. Ранішній несміливий промінь сонця з'являється з-за горизонту. Уранці дерева, трава в росі, птахи – все ніби тихенько усміхається. Усміхається і стає прекрасним.

Відповідь однозначна: повтор у цьому випадку немотивований, що є характерним недоліком, зумовленим лексичною бідністю мовця. Після відповідної обробки текст набуває такого вигляду:

Устає ранкова зоря. Цієї чудової пори на траві побликує роса, небо на сході ледь рожевіє. Я люблю спостерігати, як народжується новий день. Кожного ранку ніби відбувається якесь чудо. Перший і несміливий промінь сонця з'являється з-за горизонту. Дерев, трава в росі, птахи – все ніби тихенько усміхається. Усміхається і стає прекрасним...

У процесі редагування тексту визначаємо, що з метою уникнення указаних вище недоліків слід використовувати семантичні еквіваленти немотивованих повторів: займенники, прислівники, займенники у поєднанні з іменниками, синоніми (зокрема контекстуальні). Виконуючи ту ж саму функцію, що і повтор, синоніми разом з тим збагачують і урізноманітнюють висловлення. У подібній функції вживаються і різні за структурою, але семантично близькі мовні одиниці.

Значну організуючу роль у структурі тексту відіграють слова одного семантичного ряду, тобто тематично близькі групи слів, які виступають засобами створення предметно-логічної сітки висловлювання.

Надзвичайно велику роль у розгортанні змісту тексту відіграють дієслова. Тут важливий не тільки вибір самих лексем, які мають передавати послідовність дій, але й часово-видові форми. Розглянемо приклад:

Українці мають усі підстави пишатися тим, що їхня Батьківщина не раз переживала найважчі випробування, коли гинули не сотні й тисячі, а мільйони її дочок і синів... І потім, як та казкова пташка Фенікс, – відроджувалася, виростала з пожарищ і руїн, виховувала нові покоління закоханих у рідну землю лицарів правди і волі. Ми можемо втішатися і гордитися тим, що Україна ніколи не поневолювала інші народи, а лише захищала себе від ласих на чуже добро близьких і далеких сусідів (А.Лотоцький).

Предметно-логічну сітку цього тексту утворює ряд зв'язних елементів, які являють собою тематичну групу слів: українці – Батьківщина – переживати – випробування – гинути – дочки і сини – виростати – пожарища і руїни – новий – покоління – лицар – правда і воля – Україна; контекстні синоніми: українці – її дочки і сини – лицарі правди і волі; Україна – рідна земля – Батьківщина – вона. Та, як уже зазначалось, найвагоміша роль у тексті належить дієсловам, які забезпечують послідовність у розгортанні історичних подій на території України: переживала, гинули, відроджувалася, виростала, виховувала, не поневолювала, захищала. Саме сукупність названих дієслів становить смислову схему тексту. Наголошуємо на видо-часових формах дієслів, серед яких домінують форми минулого часу від дієслів недоконаного виду. Це свідчить про переплетення тексту описового характеру з розповіддю.

В організації тексту велику роль відіграють і слова протилежного значення; гинути – відроджуватися, поневолювати – захищати, близький – далекий. За допомогою цих лексем створюються контрастні картини, забезпечується зіставлення двох різко відмінних тематичних ліній.

З метою забезпечення семантичної єдності тексту, впорядкувань висловлювання у текстах різних стилів і типів мовлення знаходять застосування специфічні мовні засоби. Це групи слів, за допомогою яких мовець полегшує адресатові сприймання логіки викладу послідовності розгортання змісту.

Так, у текстах розповідного характеру, де відображається розвиток дії в часі, використовуються слова з темпоральним (часовим) значенням, найчастіше це обставини: одного разу, раптом, незабаром, пізніше, за кілька днів, а в цей час і т.п. Для прикладу розглядаємо уривок з твору Марка Вовчка:

Хто бував на Україні? Хто зна Україну? Хто бував і знає, той нехай згадає..., що там скрізь білі хати у вишневих садках, і весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть. Стільки соловейків тоді щебече – і злічити, здається, не можна. Одного разу, у дорозі, вилучилося мені заночувати на селі, у маленькій такій хатці у вишневім садочку...

Студенти визначають, що вживання в цьому тексті обставини часу одного разу забезпечує часову послідовність у розвитку дії. Звертаємо увагу на слова з просторовим значенням: там, скрізь, які є теж типовими для описових текстів і забезпечують їх семантичну єдність. У цій ролі можуть вживатися слова з просторовим значенням типу попереду, зліва, справа, поблизу, трохи далі і под.

У текстах, де висловлено певні міркування, поширеними засобами зв'язності служать слова, що вказують на послідовність аргументів, на характер певної частини висловлювання. У цій ролі найчастіше виступають вставні слова і конструкції типу по-перше, по-друге, з одного боку, за повідомленням у пресі, таким чином, отже, як бачимо та ін. Студентам пропонується скласти твір-роздум на самостійно обрану тему з використанням указаних елементів. При цьому наголошуємо, що ці засоби впорядкування композиції висловлювання можуть з'єднувати одиниці різних рівнів – частини речення, окремі речення, складні синтаксичні цілі, великі фрагменти тексту.

Формуючи у студентів поняття про функціональні мовні засоби, за допомогою яких забезпечується семантична єдність між компонентами тексту, наголошуємо, що в цій ролі можуть виступати окремі типи речень. Так, двоскладні непоширені речення або двоскладні речення поширені одним-двома другорядними членами часто відкривають або завершують пейзажні фрагменти тексту, виразно окреслюють межі мікротеми, різко виділяючись на фоні інших речень.

На основі теоретичних відомостей та практичних вправ з'являються творчі студентські роботи з використанням згаданих структур. Напр.:

Прийшла весна із кобзою в руках. Співуча і весела. Повіяла вона на дерева й кущі зеленим тихим вітерцем і заспівала. Вона співала про щастя і радість, про духмяний вітер, трави і квіти...

Нову підтему можуть відкривати і номінативні речення, які вказують тему певного складного синтаксичного цілого чи абзацу. Ще раз повертаємося до аналізу уривка з твору С.Васильченка і підтверджуємо цю тезу. Відтак зазначаємо, що наступні речення ніби пояснюють перше, розкривають його зміст, об'єднуючись з ним в одну цілість.

Унаслідок попередньої підготовки студенти створюють тексти різних типів мовлення, у яких залюбки використовують називні речення. Напр.:

Рідна мова... Це найцінніше надбання народу. Це те, що ніколи не вмирає, а живе вічно. Живе стільки, скільки живе народ. Як писав І.Огієнко: "Мова – то серце народу: гине мова – гине народ..."

Особливу роль у поєднанні частин тексту відіграють питальні речення. Так звані риторичні питання. Вони вказують на перспективу подальшого розгортання теми. Для прикладу обираємо уривок з твору І.Цюпи:

Чи знаєте ви, як цвітуть полини? Чи бачили, як весною на старих облогах-перелогих квітнуть гіркі сиві трави? Чи знаєте ви, як після нагрітого сонцем дня встає над полянами сивий дим і млосний чад пливе над степом? І, здається, тоді до вас говорять віки.

Сивий дух полинів, мов той хміль, настояний на солоді, п'янить і хвилює, проникає щемом у груди. І той, хто вдихне його, стане ніби дужчим від полинового сну і цвітіння, від сивого диму і приспаного грому.

О полини, сиві полини! Хто посіяв вас на землі нашій? Чи вас посіяли по степах неораних прадавні скіфи?

А може, ви посіялись по всій землі нашій у давні роки козаччини? Тоді, коли не житом-пшеницею, а сивою тирсою, буркуном та ще сивим горем хлюпала земля наша аж за далекі обрії Дикого поля до самої Татарщини.

У відповідній роботі над текстом відзначаємо, що група питальних речень на початку уривка налаштовує читача на певні роздуми, розкриває перспективу подальшої розповіді. Наступні питальні речення продовжують тему, занурюючи її в історичний аспект, виражаючи гіпотетичні припущення автора. Таким чином, питальні речення виконують функцію з'єднувальних кілець текстового ланцюжка, забезпечуючи тим самим семантичну єдність між компонентами тексту.

У цій статті ми зупинилися на найголовніших засобах міжфразового зв'язку, що забезпечують семантичну єдність тексту (лексичний повтор, різноманітні засоби повторної номінації, відповідність дієслівних форм, сукупність певної групи, називні речення, риторичні питальні речення), акцентуючи увагу на методичних прийомах, які використовувалися на заняттях з української мови з метою формування у студентів поняття про зазначені засоби та вироблення практичних навичок структурування тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
2. Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Вища шк., 1984. – 120 с.
3. Лосева Л.М. Как строится текст. – М.: Просвещение, 1980. – 96 с.
4. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови: Посібник для вчителів. – К., 1986. – 168с.

УДК 37.036; 378.147; 81'243

Василюк Т.О.

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається специфіка використання загальнокультурного компонента як засобу естетичного розвитку студентів на основі спецкурсу, створеного шляхом тематичної інтеграції дисциплін гуманітарного циклу. Запропонована методика на матеріалі традицій народів світу дозволяє, на думку автора, розглядати освіту та виховання у загальнокультурному аспекті вивчення взаємодії і взаємовпливу різних культур шляхом використання загальнокультурного компонента у процесі вивчення іноземної мови..

The article is devoted to the specific use of general cultural component as the method of aesthetic education in high school on the basis of specific course made up by topical integration of the humanities. Suggested methodics based on world's traditions allows, in opinion of the writer, to esteem education and bringing-up processes in general-cultural aspect of interaction different culture's learning by using the general cultural component in the foreign language study.

Нова концепція освіти, сучасні вимоги до викладання іноземної мови у загальноосвітніх навчальних закладах акцентують увагу філологічних факультетів ВНЗ на проблеми виховання духовно багаті, культуромовної особистості студентської молоді, формування етнолінгвістичної, загальнокультурної, методичної компетенції у майбутніх учителів іноземної мови [1: 29]. Такі підходи потребують спецкурсів, які виконують функцію